

КОСМОПОЕТИКА ПРВОСЛАВА РАЛИЋА

ЂОРЂЕ ПЕТКОВИЋ

Културолошки пројекат „Јухорско око“

Резиме. У раду се анализира космопоетика филозофа Првослава Ралића, на основу стихова из његове песничке збирке „Космички хербаријум“. Констатује се да је писана у духу сцијентизма (ране фазе сигнализма) и да одражава ауторов материјалистички поглед на свет. Посебан акценат је стављен на ауторову космогонију и на употребу универзалне метафоре светлости. При томе је коришћена и песникова експлицитна поетика, те указано на сагласност имплицитних и експлицитних исказа по питањима која су била предмет овога рада.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

1. Пре две године сам се усудио да нешто напишем о књизи *Путовање у Звездалију* Мирољуба Тодоровића.¹ Нисам крио да су ме у томе руководили и неки интимни односи према тој књизи. Захваљујући овом раду, уз посредство проф. др Николе Цветковића, остварио сам недавно телефонски контакт са аутором, те разменио са њим нешто писаног и штампаног материјала.

Овде је ситуација нешто другачија. Првослава Ралића, песника чијом ћу се поезијом овде бавити, познавао сам. Упознали смо се 1959. године, скоро пре пола века, када сам се уписао на тек формирану групу за социологију, а он је био пред дипломирањем на филозофији, користили смо читаоницу филозофске групе, улаз у зграду из Кнез Михајлове. Почетком осамдесетих интензивно смо се сретали на седницама Председништва ССРН Србије (1982-1986), односно на Секцији за културу. Када сам се вратио у Параћин, после функције у Крагујевцу, искористио сам то познанство да ми, заједно са песником Божидаром Шујицом, препоручи за штампу збирку песама *У сну*

¹ Ђорђе Петковић, *Над Путовањем у Звездалију Мирољуба Тодоровића – 25 година после*, Зборник радова конференције *Развој астрономије код Срба IV* (уредник Милан С. Димитријевић), Београд, 2007, 581-590.

лом.² Сва тројица смо се нашли на *Драинчевим сусретима* у Прокупљу 1997. године³ када је Божидару Шујици уручена Драинчева награда. Био је у деликатном друштву и нисмо дуго разговарали. Поклонио ми је примерак своје књиге *Космички хербаријум*,⁴ али ми је тај примерак још током манифестације нестао. Сетио сам се те књиге када сам видео да је издашно заступљена у Димитријевићевој антологији,⁵ одмах иза Мирољуба Тодоровића. Предност сам и ја дао Тодоровићу, пошто ми је његова књига била при руци, имао сам је у својој библиотеци, а и за мене је пуно значила. За Ралићевом сам у међувремену трагао. Недавно сам дошао до ње.⁶

2. Када смо се срели у Прокупљу, прва мисао ми је била да је ту, не због поезије већ због песника, Шујице. Када смо разменили песничке књиге, схватио сам да смо у истом животном заокрету: Окренули смо се поезији. Можда се и на нас односи оно што смо могли много раније да прочитамо код социолога Ратка Божовића, да и личност „много присебнија и психички уравнотеженија, напушта стварност у којој се тешко потврђује и репродукује (...) Она бира оно што је ван ризика и изван одговорности; зато њој највише одговара таква игра која не обавезује ...“⁷ А и поезија је игра, истина специфична, уметничка, зар не?! Друштвени ломови на размеђи наших векова су довољно познати, да их не морам овде наглашавати. Време када је Божовић писао свој трактат било је дечија песмица у односу на драму у којој смо се на размеђи векова нашли. Довољно је погледати наслове претходећих књига Првослава Ралића⁸ и све ће бити много јасније. Исто тако, увек треба имати на уму и познате Фројдове речи: „Ја верујем да већина људи у току свога живота ствара фантазије.“

3. Пошто је у питању филозоф – марксиста, који се посебно бавио темама из антропологије, етике и аксиологије, учинило ми се занимљивим да се његово песничко дело (поменута књига) сагледа с таквог погледа на свет, у којем доминирајуће место има наука с ослонцем на филозофију, односно филозофија с ослонцем на науку. Даље, интересовало ме је да ли су се промене с краја двадесетог века, одразиле на песничко поимање света, без обзира што је у питању, наизглед неутрална тематика – космос у свом тоталитету. У томе ћу се служити не само стиховима него и Ралићевим излагањем у једној емисији Радио Ниша (*Радио верује*), које је објављено у

² Ђорђе Петковић, *У сну лом*, Сепарат часописа за књижевност, уметност и културу *Дани* број 3, 1988, Параћин.

³ Можда је то било и 1998.

⁴ Првослав Ралић, *Космички хербаријум*, Просвета, Ниш, 1995.

⁵ Милан С. Димитријевић, *Космички цвет*, Просвета, Београд, 2003.

⁶ Захваљујем се проф. др Славољубу Обрадовићу из Ниша.

⁷ Ратко Божовић, *Метаморфоза игре*, Трећи програм, Радио Београд, лето 1969, 109.

⁸ „У часовима неспоразума Првослав Ралић је написао књиге: *Духовност и рад – критика грђанског концепта културе* (1975); *Нове људске потребе* (1978); *Рад и култура* (1979); *Догматизам као контрареволуција* (1976); *Увод у филозофију – у дијалогу с временом* (1990).“ (Редиговано са задње клапне књиге *Космички хербаријум*, исто.)

нишкој *Градини*.⁹ Ово је нужно утолико пре што се Ралић за живота није афирмисао као песник; афирмација његове личности огледала се у филозофским и публицистичким делима. Као песник се јавио у последњој деценији живота, тако да није ни било времена да се адекватно прочита и валоризује. Но, сама чињеница коју смо напред већ поменули, да је високо вреднован у једној запаженој песничкој антологији (додуше, тематски ограниченој) га препоручује за анализу, мада има и другачијих мишљења.¹⁰ Уз ограду, да се у овом тексту не може очекивати свеобухватно третирање ове проблематике, пре ће бити речи о назнакама, о отварању појединих питања, уз уверење да се на томе неће стати.

4. У основном тексту Првослав Ралић ће бити цитиран као песник (стихови) и као интерпретатор своје поезије. Код стихова које ћемо истаћи курзивом, стајаће у загради назив песме и страница из збирке, док ћемо цитате из *Градине* (са Радио Ниша) констатовати у фуснотама.

КОСМОПОЕТИКА

Првослав Ралић јесте у оном кругу песника који „одбацују допадљива схватања о астралним сферама, човеку, природи и социјалним процесима“¹¹ прихватајући богата сциентистичка искуства, посебно наглашавам „космичку науку“ Мирољуба Тодоровића, о чијој поезији је и сам писао,¹² Ралић је остварио једно изузетно вредно космопоетско дело, сублимишући у њему своја богата сазнања из сфере филозофије, науке и поетике. Пошто је као мото, уз претходне своје ограде, уписао знамениту тмурну мисао о нашој планети Карла Сегана („Испитали смо просторно васељену и видели да живимо на зрнциу прашине које кружи око једне убоге звезде у забитом углу једне тамне галаксије.“) испред своје уводне, рекао бих програмске, песме *Космос је посвећеност*, ставља следеће речи М. Бубера: „Из ковитлаца звезда изроњава мала Земља, из гмизања по земљи изроњава мали човек и надаље га историја носи кроз раздобља мравињске културе које она гази да би их он упорно, испочетка градио.“ Уместо томова књига, само четрнаест стихова да се саопшти пресек стања свих кључних филозофских питања о свету и човеку, онако како се она постављају на крају XX века и у XXI веку тешко да ће се било шта битно изменити:

⁹ Првослав Ралић, *Космички хербаријум*, у: Радмило Пејић, *Реч је документ (4), Градина*, часопис за књижевност уметност и културу, Ниш, година XXXII, 3-4, март-април 1997. (У даљем тексту: *Градина*).

¹⁰ Миливој Анђелковић га не помиње међу савременим српским песницима који су се бавили темама космоса. Миливој Анђелковић, *Космичко у новијој српској књижевности, Зборник радова конференције Развој астрономије код Срба III* (уредник Милан С. Димитријевић), Београд, 2005, 373-374.

¹¹ Миливоје Павловић, *Авангарда, неоавангарда и сигнализам*, Просвета, Београд, 2002, 143.

¹² То ми је потврдио сам Тодоровић.

*Космос је реплика претходног нереда
осећамо по охлађеном сунцу
по остатку времена за бег од ватре
по јереси што небом задато у нeredу шета
по крађи неба коме све више нестаје звезда
по охлађеном делу земље
по трави која одбија росу а прима ватру
по књигама које човеку обећавају оно што није његово
по пламену који човек упали као своју коб
и открива неоткривено и стиже где никога нема
јер својим се знањем приближава крају
културом моли за утеху
а таштином казује да не зна име
КОСМОСУ КОЈИ ГА НА ЧАС ПУСТИ ДА ВЕРУЈЕ*

Овде је до пуног изражаја дошао двосмерни процес сциентизације поезије и(ли) поетизације науке, у духу онога што је својевремено Миролуб Тодоровић, дефинисао као песничка наука, што је већ опште место у српској књижевности. Текст неће ништа битно изгубити од свог значаја и значења, ако се не чита као песма већ као експериментални филозофски оглед у стиху. Као песма, има доста стилски препознатљивог метафоричког језика, песничких слика које нам подстичу емоције, уз пуно естетских информација. Песма је узбудљива, опомињућа: руши нам илузије о вечности, релативизује свет око нас, поистовећује судбину човека са судбином планете. С друге стране, јасно је постављено питање (хипотеза) које треба доказати, износе се аргументи, указује на последице, што текст приближава опoетизованом филозофском есеју. Ралић филозоф се опредељује за песму. Тај његов избор видимо по употребљеној речи *осећамо* (не каже: знамо, видимо) она упућује на емоције, на шта се првенствено ослања поезија, разум је ту у другом плану. Научни изрази и песничке метафоре су овде равноправни. У сваком случају, текст носи упитаност над судбином човека у космосу (својим се знањем приближава крају, носилац је културе која моли за утеху и указује на владајућу таштину којом се питање космоса ставља у други план светских проблема). Истина, песник не каже изричито како то космос оставља човеку алтернативу да верује, у шта он може да верује... као и сав песнички вокабулар, могуће је ту видети положај *вере* уопште, могуће је то схватити и као подстицај да се свемир и даље истражује, како би се пронашло неко перспективније „зрно прашине“, у неком другом, ако то није могуће у нашем, Сунчевом систему. Читава збирка се у многome врти око ових питања, унутар ње наилазимо на многе стихове који су компатибилни кључним речима ове песме, све то са разгранатим асоцијацијама и асоцијативима. О томе ће уствари и бити речи у наставку текста. За то што се песник одлучио за песничку а не филозофску (научну) књигу, разлоге

налазимо у могућности да се у стиху потпуније и флексибилније изрази, чак и о најозбиљнијим темама и проблемима.

1. Пођимо, дакле, од уобичајених питања космогоније и погледајмо како их наш песник формулише, како их разрешава, које дилеме оставља нерешене, има ли алтернатива. Шта је све наш песник прикупио и сложио у свом хербаријуму? „Ово је до сада једини покушај да се космос смести у папирни хербаријум. Много њега брига за то, али ја нисам имао начина да сачувам десет одсто космичке светлости и 90 одсто његове тмине, његову неизмерну топлоту и хладноћу одједном, његове боје од којих човек види само незнатан део.“¹³ Овако сам песник објашњава зашто је приступио песничком послу, стварању *Космичког хербаријума*. Зато се као прво питање поставља оно о настанку космоса и његовом творцу.

Песма *Космичка освета* (43) има веома провокативан катрен на свом завршетку: *Космос не познаје створитеља / Божове рођене пре и после настанка света / Човек још не зна свога родитеља / а то је КОСМИЧКА ОСВЕТА*. Као што видимо, код космоса се задржава на констатацији (*не познаје*), док код човека то питање оставља отворено (*још не зна*). То што је човеку остављено да трага за својим родитељем, песник назива *космичком осветом*. Интересантно је да, када је космос у питању, говори у множини (*богови пре и после настанка света*), упућује на теогонијска схватања античког света. На то упућује и стих: *Од богова људи су добили мало ватре и кратко време (Бог храни гнездо космоса, 37)*. То што се Бог појављује и у једнини не мења суштину основног погледа на теогонијско опредељење. Чак ни када се помиње онај други, (анти)стваралац: *Све што није на своме месту / дело је сатане (Светли траг, 29)*. Све ово што смо навели о боговима, али и њихово присуство на другим местима, указује да се песник Ралић поводи за филозофом Ралићем, те и овом питању не прилази као нечем светом већ искључиво као песничкој метафори, у духу материјалистичког погледа на свет, на шта упућују и стихови: *Ко верује да је прасак створио правила / или да се космос игра с времена на време (Космичке игре, 32)*. Постављено је питање, на које се на сасвим другом месту даје један од могућих одговора: *Велики прасак је сета недораслих да уче од неба (Кратка историја времена, 73)*. Постављено питање се чак и релативизује: *По чему је важан постанак универзума ако га сам неће (Дрски ум, 16)*. Све је то дато међу различитим песничким сликама произашлим из широког познавања различитости у филозофији и наукама, те се песник често служи загонеткама, па и оним тешко одгонетљивим за обичног читаоца: *Зар не види Бог / да му пола дела нема / Да је васиона свисла / јер нигде стигла није / Бог је памти и створи / она ћути, не говори (Зар не види Бог, 36)*.

2. Сличан приступ је и када је реч о настанку човека на земљи: *Човек је биће коме се нико надао није / случајна игра хаоса (Метафора универзума, 17)*. Веза човека и света успостављена је преко унутрашњег и спољашњег хаоса, што се објашњава асоцијативним песничким сликама:

¹³ Првослав Ралић, *Градина*, исто, 144

*Наши лични хаос у хаосу света уједно је и у Нојевој барци / и давној јакој пећини / Том нашем првом атељеу, огњишту / згаришту и гробљу / и игри тајне настанка / Које се рађа из хаоса, смири нас на земљи, уведе ред / процесију, криштење, плодност / И врати вечност великом расипању, космичком хербаријуму / ситу универзума (Игра тајне настанка, 22). Све је ту, и настанак, култура, историја, институције, да не набрајамо, у натукницама, у песничким сликама, које Ралић пресује за свој *Космички хербаријум*.*

3. Мада је у напред цитираном присутан, нарочито у тек цитираном, вокабулар – појмовник хришћанске космогоније и схватања, чини се више у позадини, Ралић се не труди да се определи у коначном облику, свестан да га његова дотадашња сазнања остављају и даље у кључним дилемама, од који је најзначајнија ова: *У милијардитим деловима секунде време гради / универзум а ко открије тајну рода у великом праску / нека дође брзином већом од светлости / да добије откривење за незнано које се утемељује (Дрски ум, 16). Том дрском уму човековом који хоће све да зна, песник испоставља као изазов неухватљиву брзину светлости, јер ће тек тада добити откривење за незнано. Очигледно је да се тиме повезује постанак са нестанком, у варијанти која је исказана и овим стиховима: *У далеким звездама чуће се можда ехо звона / нигде отиска букета патње и песме / космос је свео рачуне: живот се поновити не сме, / нек једном без инфекције постоји васиона (После будућности, 18).**

4. Та будућност, апокалиптична у крајњој истанци, када ће Земља постати *срце Сунца* у истоименој песми, повезана је са настанком Земље и живота на њој: *Све је било предвиђено у првој експлозији / али тада није било никога да поверује / Верници и научници су се појавили касније са земаљским царством и започетом будућношћу (Срце сунца, 56). Нешто раније поменути велики прасак сада је означен својим синонимом *прва експлозија*.¹⁴ Дајући крај у неколико потеза – песничких слика, наш песник у облику закључка карактеристичног за науку ставља тачку на оно што обично називамо својим светом: *Нестала је историја, отишао је човек / изгубила се планета, са њом и Месецу, а саму песму завршава: Никакав документ неће ни на Сунцу постојати / да је Земља једном била и на њој човек (Срце сунца, 56). На сличан начин завршава још једну песму, каже да *Када нас не буде било космос ће одагнати нашу суштину (Космичко ловиште, 54). Песник није са више оптимизма ни када говори о крају Васионе: Та представа одавно неће бити наша / сви гледаоци су одиграли све њене улоге (Рађање васионе, 45). С филозофске тачке гледишта, све то је сажето у сентенци: *Само биће пре и****

¹⁴ „Велики прасак: научни опис настанка космоса, заснован на хипотези да је космос почео експлозијом пре приближно четрнаест милијарди година, којом приликом су настали простор и материја. Као и код првобитне експлозије, космос се данас и даље шири у свим правцима“ (Nil de Gras Тајсон и Donald Goldsmit, *Настанци. 14 милијарди година космичке еволуције*, превео Зоран Живковић, Лагуна, Београд, 2005, 293).

после космоса / може знати у чему је на свету реч (Кратка историја времена, 73). Свет је тајна: Никада до тајне стићи нећемо (Време нас неће, 74). Помињући биће пре и после космоса, песник као да назначује Бога, свестан да постоје и другачији погледи на сва ова и друга космогонијска питања, али резигнирано каже: *Бесмислено је наше именовање апсолутног; нема утеха за нејасно и коначно* (Време нас неће, 74).

5. Наравно, и код овог питања (однос Бога и космоса), могу се наћи и неки опонентни – опозициони погледи као одговори изван материјалистичких позиција. У песми *Бог храни гнездо космичко* (37), читамо и стихове *Немир међу звездама чине Бог / и човек његов што грех и распеће размешта / све док не стигну на космичку икону*. И даље: *Грех је човека оспособио за звездано небо / његова патња донела му спознање Бога / и отада им нема престанка ни растанка* (Исто, 37). Као да се филозоф Ралић у песнику Ралићу мири са чињеницом да је симбиоза Бога и човека (*спознање Бога*) нешто што ће вечито трајати (*нема престанка ни растанка*), мада се та песма завршава речима: *Савршенство космоса које не познаје себе / у вечној је расправи са Богом и временом* (Исто, 37).

6. Да ли се на овај начин круг за човека затвара, има ли код песника Ралића за човека излаза из тог апокалиптичког круга? У два суседним песмама *Плавичаста туга* (27) и *Олујни векови* (28) као да се назире неке друге могућности. Прво, констатује се да је на Урану живот постојао: *На Урану је неко био / ископао кањоне посвуда / направио тркачке стазе / такмичио се у небеском маратону / и ватреним коњима / погађао кругове у низу*. (Исто, 27) Пошто је на почетку песме констатовао да је Уран добио једанаести прстен и указао на неку далеку перспективу: *Биће их више док дођемо* (Исто, 27), наш песник сугерише могућност обнове живота на овој планети: (...) *тамо ће се другојачије живети / плавичасто / с прстеновима бледог сјаја / новим компасима / у облацима провидним / с неком далеком тугом / због удаљености брата Нептуна*. (Исто, 27) Дакле, биће то неки другачији живот у односу на овај наш земаљски, али ће бити живот, у то наш песник не сумња.

Као да нас је песник хтео отварањем неке космичке перспективе човека мало завести, што је у савременој поезији уобичајено, у песми – есеју *Олујни векови* (28) има завршницу која је одређенија: *Црвена мрља на Јупитеру ће нестати / када се овај окамени у планине беле / и долине пуне цветова, деце и балона. Сама ова завршница и почетни дистих (Земљани ветар развејава беле латице / у једном тамном поподневу*, Исто, 28) су из традиционалног песничког речника, док је дикција осталих стихова ове песме узета из сфере науке, уз њихово опоетизовање употребом уобичајених песничких речи (*памтим*) или израза (*барјаке чупа на небу*). Све то заједно ствара изузетно импресивно песничко штиво. Једног тмурног поподнева ветар код песника изазива асоцијације на оно што је у књигама прочитао о космичким олујама, од којих она на Урану *траје десетинама године (колико су зидани наши манастири)*, док на Јупитеру *олујни мрак (...) траје читав један људски век*,

па чак и вековима на Урану и Нептуну. Оптимистички завршетак песме, чак, рекао бих, у романтичарском духу (*долине пуне цветова, деце и балона*) у потпуности излази из онога што је до сада наука, колико је познато, у вези са животом у космосу, мимо земље, као релевантну чињеницу констатовала. Иста је ситуација и са трагањем за другим цивилизацијама у космосу.¹⁵ Зато се та завршница и може окарактерисати као својеврсна бајковита научна фантастика. Њу, као жељу, налазимо и у следећим Ралићевим стиховима: *Иста удаљеност од сунца нас раздваја / и накнадно по многим бројевима спаја / Исте смо године Земља и Венера рођени / Отуда је на реду велика космичка драма / да се јави и поред / свог њеног стида и срама / јер отац Венере је Бог неба зато богиња пролећа и оживеле природе / нама бескрајно треба, лепоте и љубави / никад доста, милијарду година космичког поста (Космички пост, 48)*. Овде је занимљиво додати да је песник уступио своје речи планети Земљи да позове своју сестру близнакињу планету Венеру да, с обзиром на нека претпостављена заједничка својства која су се код Венере тек сада научно констатовала, после милијарду година, крене путем стварања живог света којим је Земља давно успешно прошла.

7. Доминирајући систем науке (и филозофије!) у овој поезији јасно је претходним наглашен, уз узредну констатацију да су верска (светоотачка, на пример!), па и митска, које су у класичној поезији доминирајући, потиснути на маргине, у позадини, једва се назиру, разазнају са тек по којем термину – метафори (бог, творац, сатана, ђаво рај, пакао, односно Прометеј, Хелиос ...). Као да је та чињеница већ визуелно наглашена на корицама књиге: на предњој је звездана васиона (са звездама и Сунцем, тако је ја видим), на другој, задњој, налази се уметничка претстава Хелиоса, грчког бога Сунца.¹⁶ Погледајмо како то изгледа на примеру песме *Пастири пале*

¹⁵ „Видели смо да су у нашем Сунчевом систему Марс, Европа и Титан најизгледнији кандидати за станишта ванземањског живота, било живог, било фосилног. На тим местима далеко је највећа вероватноћа да ће постојати вода или неки други течни растварач у коме би молекули могли да се срећу и обављају свој главни посао. Како само ова три тела по свој прилици садрже неки растварач, већина астробиолога ограничава своје наде у откриће живота у Сунчевом систему на проналажењу примитивних облика на неком од њих. Песимисти имају разложен аргумент – која ће непосредна истраживања једнога дана поткрепити или оспорити – да иако на неком од ових светова можемо да нађемо услове погодне за живот, то још нипошто не значи да живота ту мора бити. У сваком случају, исходи трагања на Марсу, Европи и Титану биће врло значајни за процену присуства живота у космосу. Оптимисти и песимисти слажу се у погледу једног закључка: ако се упутимо у трагању за развијеним облицима живота – за створењима већим од једноставних, једноћелијских организама који су се први појавили на земљи и остали трајно преовлађујући – онда морамо да гледамо далеко изван Сунчевог система, ка планетама које круже око других звезда. (Исто, 250)

¹⁶ Хелие, грчки бог Сунца, син титана Хипериона и титанке Теје, Селенин и Еојин брат. У блештавој одећи, са златном кацигом на глави, Хелие се сваког јутра диже из океана у златним кочијама да боговима и људима дарује светлост новог дана.

ватре (65) која је подарила свој наслов читавом једном од циклуса песама: *Док говоримо светлост молитва је мрак / Светлост с ону страну обреда, мађија жива*. Потом: *Светлост говори да Страшног суда неће бити*. (Исто) Завршни дистих ове песме гласи: *Распеће се охладило ал` сунце није види се по вери човековој / Светлост ће трајати све док се човек не самери*. Мада први дистих оставља извесну дилему (*види се по вери човековој*), мора се констатовати да и она више вуче ка пантеизму а не изражава позитиван однос према савременим живим монотеистичким религијама. Човек је мерило свих ствари, ово је његов свет, трајаће док и он сам траје – такав песников приступ је кључни исказ за разумевање ове поезије.

8. Један стих из песме се издваја својом филозофском контеплативном разројеношћу и он пружа могућности да се нашироко говори о светлосном феномену у метафоричном смислу те речи: *Има изгледа светлости и у човеку и у његовом духу*. (Исто) Потсетимо само да још од античких филозофа настаје процес којим се филозофски *logos* ослобађа претфилзофског *mitosa*, па и код стварања и богаћења метафоре светлости која је неупоредива у односу на сваку другу метафору: „Свијетлост и мрак могу да репрезентују апсолутне метафизичке против-моћи које се искључују а ипак остварују склоп свијета. Или, свијетлост је апсолутна моћ бивства која открива ништавост таме, која више не може бити само кад је свијетлост постала. Свијетлост је оно продорно, она у својој пуној пуноћи ствара ону преовлађујућу, непрегледиву разговјетност са којом *иступа* оно истинито, она изнуђава незадрживост сагласности духа.“¹⁷ Сетимо се Платонових пећина где идеја добра „фигурира као Сунце које све ставља у свијетлост бивства, речено је тако да она као праизвор сазнатљивости и суштине ипак сама није бивствујуће, него се по достојанству и снази издиже изнад бивствујућег.“¹⁸ Трансцедентност светлости, која се ослања на платоновско

Целога дана путује по утврђеној стази преко небеског свода, а увече стиже на далеки запад где се спушта у таласе океана. Тамо, у земљи Хесперида или на Острвима блажених, испреже своје уморне коње купа их и храни чудесном биљком која им обезбеђује бесмртност. Веровало се да у земљи Хесперида тај неуморни путник улази у златан крилати пехар, Хефестово дело, који га великом брзином враћа преко мора опет на исток, до палате од злата и бронзе, сјајне као ватра. У њој се Хелие одмара све док Зора не отвори врата својих ружама испуњених одаја и док се звезде не разбеже са небеског свода. Чим Зорњача почне да бледи, а небо да румени, бог Сунца позива хоре да у златне кочије, такође Хефестово дело, упрегну Пироја, Еоса, Етона и Фрегона, крилате коње пламеног духа. (...) Као око дана, као бог који све види и све чује, Хелије је очевидац свих догађаја, савест човечанства и сведок истине. (...) У ликовној уметности Хелије је најчешће приказиван са сунчевим диском или са зрацима око главе.” (Овакав је и на корицама Ралићеве књиге – Ћ. П.) (Aleksandra Cermanović – Kuzmanović, Dragoslav Sreјović, *Leksikon religija i mitova drevne Evrope*, Savremena administracija, Beograd, 1992, 211-212.)

¹⁷ Hans Blumenberg, *Svetlost kao metafora u pred-polju oblikovanja filozofskih pojmovfa*, Luča, časopis za filozofiju, sociologiju i društveni život, br. 1/1984, Nikšić, 18.

¹⁸ Исто, 19.

поређење Сунца, постаје у хеленистичком мишљењу владајућа: „Светлост, која испуњава космос као медијум, повучена је, концентрисана, опредмећена у метафизичком полу. Зрачење сада постаје силазак, губитак у таму, расипање до ишчезнућа.“¹⁹ Тако се долази до „чисте светлости која изискује екстатичко обраћање коме су мало њих дорасли, а и смртна светлост мора да буде смртницима учињена приступачном у опрезнијем дозирању *просветљења* у мистеријама, - свијелост се претвара у метафору *спаса*, бесмртности.“²⁰ Хеленистичка поимања метафоре светлости навела су Цицерона да споји метафору светлости са унутрашњом моралном евидентношћу: „Добро је у Свијетлости тако аутентично да искључује сумњу.“²¹ И даље: „Морални квалитет је естетском још сродан, може у њега прелазити на свом највишем ступњу – платоновско наслиједство.“²² Даљи ток и богађење метафоре светлости у филозофији, и не само њој, било би за ову прилику сувишно. Показано је њено хуманистичко одређење у етици и естетици (добро, лепо) и за наше тренутне потребе да се упитамо над напред цитираним Ралићевим стиховима, зашто је све то, читав филозофски напор, сада као песник релативизовао употребом појма *изгледа*. Другачије на ту упитаност не могу одговорити него да га сврстам међу оне термине којима се у његовим песмама искази из филозофије (етике, естетике) опоетизују и помоћу којих се граде песничке слике његове космопоетике, сада у човеку, у његовом микрокосмосу.

9. Ретки су стихови на ту тему (микрокосмос), мада је најављивана чак и Ајнштановим речима (мото књиге): „Човек је једино биће које је распето између макрокозма и микрокозма и зато му ништа друго не остаје него да плаче и да се диви.“ Истина, на више места је то питање отворано, наговештавано (у песми *Човек и бог*, на пример). Једна од допадљивих успешних (целовитих) песама на том путу ка човеку, његовом духу, написана у класичним римованим катренима, садржи следећи средишњи (од три) катрен: *Велика је срећа што у космосу нема морала / што без Ван Гога ни сунцокрета не би било / човекова душа сав наред и хаос покрала / птице небеске одлепљују једно по једно крило (У космосу нема морала, 76)*. Песма у целини, посебно овај катрен, садржи разројене асоцијације, у њеним стиховима је поезија исијавајућа, чему доприносе метрика и римаријум а наука је само неки далеки одсјај, као што су нам звезде далеко, тако да завршни стих песме одлеже као ехо са неке далеке планете: *У нама се космос у пламен свеће сажеже* (Исто). Она је филозофска утолико што је свеобухватна, сагледава свет у тоталитету постојања, човека у трајању (*дотрајале младости*), са отварањем хуманистичке перспективе у претпоследњем стиху: *Није више тај човек тако далеко и тако сед* (Исто). Истина, све то може да се односи и на Бога, као да се сугерира хришћанско

¹⁹ Исто, 20.

²⁰ Исто 20-21.

²¹ Исто 23.

²² Исто.

да је Бог у човеку. Тај унутрашњи свет човека избија из бројних лирских минијатура, сврстаних у циклусу *Пламен нас сабира* (83-99), чији је мото позајмљени стих Гастона Башлара „Сваки сањар пламена моћан је песник.“ Навешћемо их десетак, више као илустрацију, богатство унутрашњег живота песниковог: *Са својим светом / у једном свету / а има их безброј* (*Свет*, 85). *Човек има светове / пре и после њега они се руше* (*Рушење*, 86). *Када човек засузи / звезде се умножавају* (*Сузе*, 86). *Народ каже падају звезде / све мере својим падом* (*Бајалице*, 86), *Пало му сунце у очи / и оде пут њега* (*Икар*, 87). *Човек не живи у складу / са правилима звезда / сам ствара ритам / и с пута ка крају* (*Пут*, 87). *Тек сам са звездом / у себи сагорелом / до њеног зрења / стигао* (*Именовање*, 91). *Чујем шапат звезди / разумем их / боље ми је тако / глас вечности узалудне* (*Небески чај*, 91). *Велики бол постаје извор / најпунје воде враћања / где бесмо незнајући* (*Извор*, 93). *Протицање времена / људска је играчка / за смирај и рад* (*Играчка*, 94). Завршимо овај избор, који је могао да буде и другачији, лирском минијатуром на коју је с правом указао др Милан Димитријевић у завршној секвенци текста који је на предњој клапни корица ове књиге: *Људи а од свог настанка до недавно / ноћу су посматрали звезде и разговарали са њима / данас гледају телевизор и ћуте* (*Ћутање*, 97). Астроном и песник Димитријевић се ту солидарисао са филозофом и песником Ралићем, да жале људе који су том песмом апострофирани.²³

10. Искоришћен је већ уобичајени простор за овакве радове и време је да се рад заокружује. Пуно је тема које су могле да буду разматране у овом раду, а нису. Навешћу једну која је стално била присутна, нарочито док је третирана *метафора светлости* код Ралића, то је *метафора ватре* која је од песника широко експлоатисана али још увек није истрошена, још увек је актуелна. Асоцијација на Бранка Миљковића, нешто старијег Ралићевог земљака и колеге (сетимо се његове збирке *Ватра и ништа*) је колико изазовна, још више је обавезујућа, али је неким својим аспектима изван космопоетског значењског круга, те је остављена за снажније перо или коју другу прилику. Ту је и космогонијска тема о простору и времену, као и све оно богатство *метафоре човек* које неким својим аспектима излази из оквира разматране теме.

Асоцијативно богатство ове поезије неће се тако лако затурити, има она своје место у савременој српској поезији, посебно у оквиру сцијентизма и космопоетике, што је означено и адекватним присуством у поменутој антологији Милана Димитријевића.²⁴ Сам пак Ралић сугерира да ће нека будућа естетика посебно она „која испитује суштину поезије, много више пажње поклањати разумевању положаја човека у космосу.“²⁵

²³ Милан Димитријевић, *Смирујућа лепота космоса*, у: Првослав Ралић, *Космички хербаријум*, исто, предња клапна књиге.

²⁴ Милан Димитријевић, *Космички цвет*, исто.

²⁵ Првослав Ралић, *Градина*, исто, 146.

11. Могао сам то учнити и на више места напред, али није ни сада касно, тако ми се бар у овом моменту завршнице чини, да још једном цитирам самог филозофа Ралића који је о својој космопоетици рекао и ово: „Биће времена која неће бити човекова, када ће васиона прећи у једно индиферентно и статично стање. Није на одмет да човек који хоће да живи са могућношћу смисла и који се пита за смисао живота, зна за то. Без осећаја, доживљаја и познавања свемира, трагање за смислом живота не може бити потпуно. Ја своју ствар не заснивам ни на чему другом него на суровом и неподатном реалитету космоса. Знаш да је тешко у то поверовати, али ми смо, кажем, протицајући људи. Али, биће тако. Највећи инквизитор и цензор над човеком, његовом цивилизацијом и делом, човеком који на ломачи спаљује и књиге и хербаријуме и читав људски дух, биће свемир сам, његова ватра. Да ли има неке друге могућности, да ли ће човек моћи да савлада силе космоса и пређе у друге галаксије? То би био једини могући излаз.“²⁶ Наставља песник Ралић: „Данас пастири пале ватре, можда ће тада ватре палити њих, нас. добро је што сваки човек може бити пастир, јер му припада и стадо планета и јато звезда. Можда је у њиховом пролазу и смисао нашег долажења и одлажења.“²⁷

ЗАКЉУЧАК

Милан Димитријевић је био у праву када је песнику Првославу Ралићу широко отворио врата своје антологије *Космички цвет*, у којој је раскошно заступљен, одмах уз знаменитог сигнаlistsу Миролуба Тодоровића, чија је сциентистичка искуства Ралић имао у виду када је уобличававао своју космопоетику. Користећи се научним сазнањима, када је космос и однос човека према њему у питању, посебно њихов настанак (космогонија) са којима је била у сагласности његова филозофија (дијалектички материјализам) Ралић је остварио занимљиво песничко дело које не заслужује да буде занемарено.

У немогућности да се у оквиру једног оваквог рада анализирају сви аспекти Ралићеве космопоетике, пажња је усмерена на његову космогонију, на успостављање релације космоса и човека, при чему је одређено место дато и *метафори светлости*. Све је то ислустровано песничким сликама са богатим асоцијативним набојем из ове песничке књиге, која је углавном настала опоетизовањем филозофских и научних исказа. Вреди истраживати Ралићев песнички опус.

COSMOPOETICS OF PRVOSLAV RALIĆ

Cosmopoetic of the philosopher Prvoslav Ralić is analyzed on the basis of his book of poetry.

²⁶ Исто, 145.

²⁷ Исто.